

BISERICĂ, POLITICĂ ȘI CULTURĂ LA EPISCOPUL IOAN GIURGIU PATACHI (1681-1727)

Iacob Mârza

„În 1727 moare un episcop, carele deși avuse viață scurtă, lăsa însă în urma sa un monument epocal nu numai pentru biserică ci și pentru cultura națională, căci câștigă de la împăratul două domenii, care apoi s-au schimbat pentru domeniul de la Blaj. După 70-80 de ani nu mai știe nici un român, când, unde și cum a murit acel episcop. Unul pune anul morții lui la 1725, altul la 1727 și iarăși altul la 1728. Vine apoi abia în zilele noastre dr. Nilles și scoate din documentele societății sale data morții lui Pataki IV Kalendas Novembres 1727”¹.

O privire de ansamblu asupra vieții și activității publice a episcopului Ioan Giurgiu Patachi (1681-1727), invocat mai sus din perspectiva discursului romantic postrevoluționar datorat lui George Barițiu, de care dispunem în congruență cu istoriografia asupra stării Bisericii Române Unite în deceniile 2-3 ale secolului al XVIII-lea², pline de experiențe instituționale și teologice, cu referire directă la invocatul episcop, ne aduce spre analiză și interpretare trei cuvinte cheie (*Schlagworte*): *biserică*, *politică* și *cultură*. Suntem în fața unui model al preotului și intelectualului român, crescut și educat în școlile catolice și iezuite, *curriculum*-ul lui indicând calea posibilă de afirmare culturală, oferită de autoritățile guberniale și aulice românilor uniți cu Biserica Romei. De fapt, viața, activitatea și opera (nescrisă) a lui Ioan Giurgiu Patachi au ilustrat, în general dar și în particular, acest *trinom*, nelipsit de conotații național-politice, într-o etapă în care s-au ridicat, în fața Bisericii Române Unite, nenumărate probleme instituțional-organizatorice și teologice. Principalele etape și momente din discursul istoric național, de la biografia concisă a lui David Máriaffy de Maxai (protector al clerului român unit din Transilvania)³ până la unele lucrări ale istoricilor Școlii Ardelene (Samuil Micu, Gheorghe Șincai ori Petru Maior)⁴, de la setul prețioaselor documente publicat de Nicolaus Nilles⁵

¹ George Bariț, *Părți alese din Istoria Transilvaniei. Pe două sute de ani din urmă*. Ediția a II-a. Ediție îngrijită, note, comentarii și indice de academician Ștefan Pascu și prof. dr. Florin Salvan. Studiu introductiv de academician Ștefan Pascu. Volumul I, Brașov, 1993, p. 351-352.

² Remus Câmpeanu, *Biserica Română Unită între istorie și istoriografie*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, *passim*.

³ Zenovie Pâclișanu, *Mărunțișuri istorice*. 5. *O scurtă biografie a episcopului Pataki*, în *Cultura creștină*, XVI, 1936, nr. 9, p. 522-523.

⁴ Samuil Micu, *Scurtă cunoștință a istorii românilor*. Introducerea și îngrijirea ediției de Cornel Câmpeanu, București, Editura Științifică, 1963; Idem, *Istoria românilor*. Ediție princeps după manuscris de Ioan Chindriș, vol. I-II, București, Editura Viitorul Românesc, 1995; Gheorghe Șincai, *Opere. Hronica românilor*, vol. I-III. Ediție și studiu asupra limbii de Florea Fugariu.

până la discursul istoric romantic postrevoluționar (Timotei Cipariu, G. Barițiu, Alexandru Grama, în speță)⁶, de la sinteze în spiritul critic la cumpăna secolelor XIX-XX (Augustin Bunea, Silviu Dragomir ș.a.)⁷ până la unele rezultate ale istoriografiei contemporane (Zenovie Păclișanu, I. Tóth Zoltán, David Prodan, Octavian Bârlea, Francisc Pall, Pompiliu Teodor, Ernst Chr. Suttner, Greta-Monica Miron, Maria Someșan, Ioan Chindriș, Magdalena Tampa ș.a.)⁸ dovedesc, fiecare în parte și toate la un loc, neconținutul efort uman și managerial al lui Ioan Giurgiu Patachi, consacrat Bisericii, Unirii și românilor, sintetizat de cele trei cuvinte mai sus stabilite.

Prefață și note de Manole Neagoe, București, Editura pentru Literatură, 1967-1969; Petru Maior, *Istoria Bisericii românilor*. Vol. I. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Ioan Chindriș, București, Editura Viitorul Românesc, 1995.

⁵ *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae Orientalis in Terris Coronae S. Stephani*, I-II, Oeniponti, Felicianus Rauch, 1885.

⁶ Timotei Cipariu, *Acte și fragmente latine românești pentru istoria bisericești române, mai ales unite*, Blaj, Tipografia Seminarului, 1855; G. Barițiu, *op. cit.*; Alexandru Grama, *Istoria bisericești românești unite cu Roma de la începutul creștinismului până în zilele noastre*, Blaj, Tipografia Seminarului, 1884.

⁷ Augustin Bunea, *Din istoria românilor. Episcopul Ioan Inocențiu Klein (1728-1751)*, Blaj, Tipografia Seminarului, 1900; Silviu Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*. Cuvânt înainte de Ioan Aurel Pop. Ediție și studiu introductiv de Sorin Șipoș. Vol. I, Oradea, Editura Universității, 2007.

⁸ Zenovie Păclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite*. Ediție îngrijită de Pr. Ioan Țimbuș, Târgu Lăpuș, Editura Galaxia Gutenberg, 2006; I. Tóth Zoltán, *Primul secol al naționalismului românesc ardelean 1697-1792*. Traducere din limba maghiară de Maria Someșan, București, Editura Pythagora, 2001; David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*. Ediție nouă cu adăugiri și precizări, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984; Octavian Bârlea, *Ostkirchliche Tradition und westlicher Katholizismus. Die Rumänische Unierte Kirche zwischen 1713-1727*, Monachium, 1966; Francisc Pall, *Inochentie Micu-Klein. Exilul la Roma 1745-1768*. Studiul „Exilul lui Inochentie Micu-Klein la Roma (1745-1768)”, selecția și transcrierea documentelor, aparat critic de Fr. Pall. Cuvânt înainte de ÎPS Lucian Mureșan. Prefață de Pompiliu Teodor, membru corespondent al Academiei Române. Ediție îngrijită și indice de Ladislau Gyémánt, I-II/1-2, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 1997; Pompiliu Teodor, *Începuturile bibliotecii din Blaj*, în *Călușa bibliotecarului*, XI, 1958, nr. 2, p. 28-29; Gabriel Patacsi S.J., *Die Unionsfeindlichen Bewegungen der orthodoxen Rumänen Siebenbürgens in den Jahren 1726-1729*, în *Orientalia Christiana Periodica*, 26, 1960, p. 349-400; Ernst Chr. Suttner, *Wahl, Weihe und Einsetzung des Bischofes Johannes Giurgiu Nemeș-Pataki und zeitgenössische Spannungen zwischen Rumänen, Wiener Behörden und römischer Kurie*, în volumul de față; Greta Monica Miron, „...poruncește, scoală-te, du-te, propovăduiește ...”. *Biserica greco-catolică din Transilvania. Cler și enoriași (1697-1782)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2004; Maria Someșan, *Începuturile Bisericii Române Unite cu Roma*, București, Editura All, 1999; Ioan Chindriș, *Bula papală „Rationi congruit” de la 1721 și întemeierea episcopiei Făgărașului*, în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj-Napoca*, XXXIII, 1994, p. 85-106; Magdalena Tampa, *Din începuturile bibliotecii de la Blaj – Despre inventarul manuscris din 14 iunie 1747*, în *Biblioteca și cercetarea*, III, 1979, p. 126-145; Eadem, *Contribuții la istoria preiluminismului în Transilvania: despre biblioteca lui Ioan Giurgiu Patachi*, în *Biblioteca și cercetarea*, X, 1986, p. 299-303 etc.

Invocatul trinom, *biserică, politică și cultură* poate și trebuie surprins, din perspectiva primului element constitutiv, în activitatea sa, la puțin timp după întoarcerea lui Ioan Giurgiu Patachi de la Roma (1710), în urma încheierii studiilor, ilustrând într-o manieră particulară principiul Sf. Augustin, *extra ecclesiam nulla salus*. De altfel, drumul pentru alegerea și numirea sa, respectiv înființarea Episcopiei a debutat cu o intensă activitate de misionar, mai ales în Țara Făgărașului, depunând eforturi stăruitoare pentru consolidarea Unirii religioase, după cum reiese din câteva surse documentare, între care scrisoarea trimisă, la 20 mai 1712, cardinalului Christian August de Saxonia. De pildă, era preocupat de ideea înființării unei școli românești la Făgăraș (deoarece copiii românilor erau obligați să frecventeze școala calvină), având promisiuni de ajutor din partea comandantului cetății (200 florini pentru cumpărarea terenului), dar și de la Congregația „De Propaganda Fide” (100 scudi în scopul înființării școlii)⁹. Adresându-se aceluiași cardinal și arhiepiscop primat, din Făgăraș, la 28 decembrie 1713, Ioan Giurgiu Patachi menționa, între altele, cu ajutorul unui vocabular care prezintă certe disponibilități semantice: „[...] eu sunt dispus să-mi dau zi și noapte sângele și sudoarea pentru salvarea iubitei mele națiuni valahe în oricare rit, în orice mod și cu acea prea umilă ascultare [...]”¹⁰. O zi mai târziu, i se adresează aceluiași cardinal, ilustrând ideea generală a momentului, potrivit căreia ridicarea la o stare privilegiată a nației române („mea chara natio Valachica”) se putea face doar prin trecerea la „vera Unio”, adică la catolicism¹¹. Judecat în totalitatea lui, textul viitorului episcop, invocat mai sus, care dovedește suficientă forța interioară a cuvântului, *Binae Patacii lit[t]erae ad Cardinalem Saxonem*, indică, la nivelul unei lecturi moderne, certe conotații identitare, axate pe congruența dintre națiune și confesiune în Principatul transilvănean din deceniul 2 al secolului al XVIII-lea¹².

Activitatea misionarului Ioan Giurgiu Patachi pentru întărirea Unirii și a instituției Bisericii în anumite părți ale Principatului transilvănean continuă, se intensifică și se diversifică, spre finele anului 1713, vis-à-vis de șansa de a

⁹ Z. Pâclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite*, p. 166.

¹⁰ „[...] Caeterum ego paratus sum, quocunque ritu qualicunque modo, ea denique humillima obedientia, qua Em[inenti]ae V[est]rae unice placuerit, pro salute carae mea nationis Valachicae sanguinem sudoremque diu noctuque fundere [...]”. N. Nilles, *op. cit.*, p. 87; I. Tóth Zoltán, *op. cit.*, p. 68.

¹¹ „[...] et conabor, si opus fuerit, etiam sanguinis effusione inter meam charam nationem Valachicam agere utilem Eminentiae Vestrae missionarium; non enim me latet Eminentiae Vestrae indefessus labor et zelosissima sollicitudo, qua anhelat meos Convalachos ad veram Unionem inducere.” N. Nilles, *op. cit.*, p. 406; I. Tóth Zoltán, *op. cit.*, p. 68, n. 3.

¹² N. Nilles, *op. cit.*, p. 406-407. Sugestii pentru o necesară și posibilă cercetare: Laura Stanciu, *Limbar și reprezentare istorică identitară. Națiune și confesiune în Transilvania Luminilor*, în *Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică: istorie și spiritualitate. 150 de ani de la înființarea Mitropoliei Române Unite cu Roma, Greco-Catolică la Blaj*, Blaj, Editura Buna Vestire, 2003, p. 307-333.

ajunge în fruntea Episcopiei vacante, pentru care dovedea certe disponibilități manageriale și teologice. O astfel de posibilitate era justificată și cu sortii de izbândă, având în vedere temeinica pregătire teologică (de la Viena și Roma, unde a obținut doctoratul în teologie) și o anumită susținere din partea Curții, a Guberniului transilvănean, a mai multor comunități cu credincioși greco-catolici și, desigur, a unor familii boierești din Țara Făgărașului.

O simplă trecere în revistă a câtorva etape și a sinoadelor care au dus, în cele din urmă, la alegerea lui Ioan Giurgiu Patachi în fruntea Episcopiei de Făgăraș, este de natură să surprindă nu puține tensiuni și încercări de soluționare a primei vacanțe la conducerea Bisericii Române Unite, alături de alți factori de natură administrativ-teologică¹³, activismul candidatului dispus la sacrificii, pus în slujba Bisericii și a credincioșilor ei: dreptul Curții de patronat și asupra episcopilor nou întemeiate; poziția unor fruntași ai preoțimii greco-catolice, exprimată la începutul lunii noiembrie 1713, când au oferit scaunul episcopal iezuitului slovac, odinioară teolog al lui Atanasie Anghel, Franciscus Szunyogh de Budetgin; hotărârea sinodului electoral din 16 aprilie 1714, când a fost preferat pentru demnitatea vlădicească silezianul Wenceslaus Frantz (fost secretar al episcopului Atanasie Anghel), cu toate că, la intervenția baronului Ioannes Josephus Bornemisza de Kászon, tezaurar imperial al Transilvaniei, a fost propus și Ioan Giurgiu Patachi; scrisoarea sinodului din 16 aprilie 1714, prin care s-a vestit mitropolitului primat rezultatul alegerii, fapt care a produs mirare; prezența activă la Viena, în iarna anului 1714, a ctitorilor români, Ștefan Rațiu și Mihai Puiu, aderenți ai lui Patachi; insistențele repetate, din rațiuni bisericești și politice pragmatice, ale guvernatorului transilvănean Sigismund Kornis secondat de tezaurarul Ioannes Jos. Bornemisza de Kászon, pentru alegerea ca episcop a lui Ioan Giurgiu Patachi; ideea național-politică, nelipstită de accente identitare, pusă în circulație de inamicii lui Ioan Giurgiu Patachi, că n-ar vorbi corect românește, iar dacă ar ajunge episcop, fiind trecut la ritul latin, va încerca să latinizeze Biserica și ritul ei; petiția mai multor boieri din Țara Oltului, adresată la 1 iunie 1714 tezaurarului Transilvaniei, prin care solicita, cu argumente plauzibile, episcop din neamul lor, cel mai potrivit fiind parohul Făgărașului, Ioan Giurgiu Patachi; memoriul boierimii făgărașene din 15 noiembrie 1714, care-l susținea pe Patachi („pentru că nu este străin ci e de sângele nostru [...]”); continuarea luptelor electorale și-a tensiunilor în contextul bisericesc și politic în care sinodul din 25 noiembrie 1714 s-a dovedit incert, cu toate că numărul aderenților parohului Făgărașului era în creștere (și datorită sprijinului Curții din Viena, Cancelariei Aulice, Guberniului și a Statusului catolic); adunarea din 28-29 decembrie 1714, găzduită în casele contelui

¹³ Aspecte instituționale, abordate sistematic, cu suficientă acoperire documentară de Octavian Bârlea, *op. cit.*, p. 16-23; S. Dragomir, *op. cit.*, p. 168-178; Z. Pâclișanu, *op. cit.*, p. 165-173.

Michael Mikés, care anulează hotărârile sinodului din 24 noiembrie 1714 și susține propaganda pentru alegerea lui Ioan Giurgiu Patachi; continuarea agitațiilor electorale (sinodul din 9 ianuarie 1715, sub președinția aceluiași conte Michael Mikés, în Sibiu; adunarea de la Voila, în zona Făgărașului, din 12 ianuarie 1715 etc.); amănunțitul raport al tezaurarului Kászón prezentat Curții imperiale asupra frământărilor electorale pentru scaunul episcopal, cu recomandarea cordială pentru numirea lui Ioan Giurgiu Patachi; intervenția autorităților vieneze în curmarea „neînțelegerilor electorale” pe seama parohului Făgărașului, Ioan Giurgiu Patachi, respectiv acceptarea propunerilor din raport de către Conferința ministerială din 24 martie 1715, al cărei referat a fost primit și avizat de împăratul Carol al VI-lea¹⁴ etc.

Implicarea, directă ori indirectă, a lui Ioan Giurgiu Patachi în procesul de încheiere a vacanței episcopale (*septennia vacatio Sedis Alba Iuliensis*) a Bisericii Române Unite, așa cum rezultă și din rememorarea mai sus a unor etape și momente, după o perioadă tensionată în care parohul din Făgăraș a slujit, după împrejurări și puteri, instituția Bisericii române, pe atunci *viduata ecclesia*, va continua, pe aceleași coordonate instituționale și politice¹⁵, și în a doua parte a deceniului 2 al secolului al XVIII-lea. O dată cu avizul împăratului, prin cunoscuta formulă *placet Carolus*, începe o nouă și complicată etapă în existența și activitatea episcopului Făgărașului, axată pe existența și funcționalitatea noii instituții, ilustrative pentru manifestarea unei anumite politici la scara Principatului Transilvaniei, în congruență cu interese imperiale pragmatice și cu poziția Vaticanului, fără să nesocotim deziderate locale ori regionale, dacă avem în vedere rostul Episcopiei Romano-Catolice, cu sediul la Alba Iulia (care complica și mai mult consolidarea și evoluția noii instituții a românilor ardeleni)¹⁶.

În congruență cu cele afirmate mai sus, activismul lui Ioan Giurgiu Patachi, pus în slujba instituției bisericești a românilor, continuă și în această etapă, așadar după acceptarea sa pe scaunul vlădicesc al Făgărașului, de către

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Aura de „figură apolitică”, atribuită lui Ioan Giurgiu Patachi, în toamna anului 1747, cu ocazia audierilor lui Silvestru Caliani, Grigore Maior și a protopopului Nicolae Pop Balomireanu, cauzate de tulburările unor călugări de la Blaj, după numirea lui Petru Pavel Aron în scaunul episcopal, trebuie înțeleasă nuanțat, cu toate că se datora guvernatorului Transilvaniei, contele Ioannes Haller și Secției Catolice a Guberniului. Cf. Fr. Pall, *op. cit.*, I, p. 118.

¹⁶ N. Nilles, *op. cit.*, p. 409-430; Oct. Bârlea, *op. cit.*, p. 33-55; Silviu Dragomir, *Alegerea și numirea episcopului unit Ioan Patachi*, în *Revista teologică*, IX, 1915, nr. 16-18, p. 261-276; Z. Pâclișanu, *op. cit.*, p. 173-182; Idem, *Alegerea și denumirea episcopului unit Ioan Patachi. – Îndreptări și întregiri la articolul d. Silviu Dragomir din nr. 16-18/1915 al „Revistei Teologice” din Sibiu*, I-II, în *Cultura creștină*, VI, 1916-1917, nr. 2, p. 37-43, nr. 3, p. 68-75.

împăratul Carol al VI-lea, chiar dacă nu poate fi vorba de dimensiunile atinse peste câteva decenii de Inochentie Micu-Klein. Pledoaria împăratului Carol al VI-lea, în scrisoarea de la 23 decembrie 1715 către papă, pornind de la dreptul de patronat, pentru confirmarea lui Ioan Giurgiu Patachi (înstituirea unei fundații de 3.000 florini anual spre folosul noii instituții; sugestia ca Vaticanul să nu pretindă, în cazul noului episcop, cunoscutele anate de binecuvântare, din cauza pauperității Episcopiei; autorizația spre a putea sluji după riturile latin și grecesc); complicațiile diplomatice și teologice ale unei astfel de confirmări (*pontificia confirmatio*), fiindcă nu puteau fi doi episcopi catolici în același oraș, respectiv în Alba Iulia, iar noul episcop ales trebuia să fie călugăr și să treacă la ritul grecesc (de la cel latin); reglementarea complexei situații prin forma și conținutul bulei papale *Rationi congruit* (datată succesiv, în 3 februarie și 15 iunie 1721, de papii Clemens XI și Inocentius XIII)¹⁷, care consfințește, *de jure et de facto*, Unirea religioasă a unei părți a românilor ardeleni cu Biserica Romei, din perspectiva binomului *erectio* (instituția Episcopiei) și *praeconisatio* (episcopul Ioan Giurgiu Patachi), în contextul bisericesc și politic al Principatului în care fosta Mitropolie a Bălgradului a fost degradată la rangul de Episcopie, a cărei existență la Alba Iulia se punea sub semnul întrebării, în primul rând, de către episcopul romano-catolic Georgius Mártonffi, autorul mai multor „querellae contra erectionem episcopatus Fogarasiensis” (care nu acceptase, de la început, ideea unei Episcopii pentru românii greco-catolici, acum „eliberați” de sub jurisdicția episcopului romano-catolic al Transilvaniei); fixarea sediului noii Episcopii la Făgăraș, unde urma să se construiască o reședință potrivită (erau destinați 4.000 florini), iar biserica cu hramul „Sf. Nicolae” devenea catedrală (cu toate împotrivirile credincioșilor ortodocși); înzestrarea instituției cu satul Beșimbac (Sâmbăta de Jos) și domeniul Gherlei (donație imperială, care aducea un venit de 3.083 florini anual); permisiunea episcopului de a reveni la ritul grecesc, respectiv necesitatea imperioasă a înființării unui seminar pentru pregătirea preoților; ordinul special al împăratului Carol al VI-lea, din 28 septembrie 1723, trimis Guberniului transilvănean, prin care se comunica numirea episcopului Ioan Giurgiu Patachi (lecturat în ședința Guberniului din 1 februarie 1724, când va fi ridicat la rangul de baron și va primi titlul de consilier împărătesc); rezoluția Conferinței ministeriale de la Viena (30 decembrie 1723) asupra diplomei de conferire a bunurilor instituției („beneficiorum

¹⁷ „Prima *Rationi congruit* este unul din cele mai importante documente pentru istoria instituțiilor românești din câte s-au emis vreodată. Ea este fundamentul juridic primar al Episcopiei Greco-Catolice de Făgăraș, ulterior Arhiepiscopia și Mitropolia Greco-Catolică de Alba Iulia și Făgăraș, instituții care au jucat un rol deosebit în istoria modernă a românilor și sunt artizanele culturii de tip european și modern, atât cât am avut în epoca modernă”. I. Chindriș, *Bula papală „Rationi congruit”*, p. 97; N. Nilles, *op. cit.*, p. 431-438.

temporalium”); instalarea noului episcop de Făgăraș, într-o atmosferă tensionată, la 17 august 1723 (*De installatione antistitis Pataki*, în scrisoarea episcopului, din 1 septembrie 1723, către cardinalul primat de Saxonia, Christianus Augustus); efortul constant al episcopului pentru consolidarea Unirii (*De firmanda Unione*) și reformarea obiceiurilor în rândul preoților și al credincioșilor greco-catolici din Transilvania; promovarea și răspândirea doctrinei în rândul clerului; stagiul vienez al lui Ioan Giurgiu Patachi, când a militat, între anii 1715-1723, din capitala imperiului, pentru instituția bisericească a greco-catolicilor, cu toată libertatea limitată de acțiune, în cadrul Bisericii și al Unirii¹⁸, pregătind teoretic și practic momentul Inochentie Micu-Klein, rezolvând nenumărate cauze: petiția către Camera Aulică din 1718; schimbul de corespondență din 24 octombrie 1718-31 mai 1719 cu cardinalul primat de Saxonia; memoriul din anul 1718, adresat împăratului, în care, după ce mulțumește – în numele clerului – pentru donația pe seama Episcopiei, schițează mai multe doleanțe în numele preoților și credincioșilor (respectarea scutirii de mai multe contribuții bănești ori taxe; exceptarea preoților de încartiruirea diferiților funcționari cu misiuni oficiale în eparhie; încetarea confiscării caselor unor preoți uniți în mai multe localități de pe Pământul Regesc, unde există pe mai departe raporturi încordate cu credincioșii luterani; confirmarea dispoziției împăratului Leopold I, prin care clerul român și națiunea română, în urma Unirii cu Biserica Romei, fac parte din rândul națiunilor privilegiate și a religiilor recepte din Principatul transilvănean, eliminarea prevederilor injurioase la adresa ritului grecesc din *Approbatae Constitutiones Regni Transilvaniae*, 1653, și *Compillatae Constitutiones Transilvaniae*, 1669, respectiv solicitarea scutirii preoților greco-catolici de a preda 2.000 cubuli de grâu cu care au fost impuși, din cauza pauperității lor și a enoriașilor); situația materială mai mult decât jenantă, în care s-a găsit Ioan Giurgiu Patachi pe timpul șederii în capitala imperiului (nenumărate împrumuturi, solicitarea repetată a moșiilor și a altor bunuri primite din partea lui Carol al VI-lea ș.a., de unde și corespondența cu reprezentanții Camerei Aulice); memoriul adresat împăratului și discutat în Conferința ministerială din 26 aprilie 1723, argumentat pe cele două Diplome leopoldine, 1692, 1699, solicitând egalitatea pentru preoții greco-catolici cu preoții catolici de rit latin nu numai în direcția privilegiilor, ci și în ceea ce privește starea lor materială, atribuirea românilor de terenuri pentru cimitire, biserici, case parohiale, școli etc.; interzicerea amestecului, primejdios și repetat, al episcopului din Maramureș și al celui de la Arad în problemele Bisericii Române Unite, care periclita Unirea¹⁹ etc.

¹⁸ I. Tóth Zoltán, *op. cit.*, p. 77; D. Prodan, *op. cit.*, p. 149.

¹⁹ N. Nilles, *op. cit.*, p. 431-461; Oct. Bârlea, *op. cit.*, p. 50-55; Z. Păclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite*, p. 173-191; S. Dragomir, *Istoria desrobirii religioase*, p. 178-202.

Aspecte ale politicii promovate de episcopul Ioan Giurgiu Patachi pentru consolidarea Unirii religioase, dar și în ceea ce privește ridicarea la o stare materială și socială mai demnă a preoților greco-catolici, sunt detectabile și după întoarcerea de la Viena, în scurtul interval când s-a aflat la cârma instituției. Este un motiv în plus, ca să acordăm credit generoasei caracterizări datorată lui Samuil Micu: „Bun părinte și apărătoriu al beserecii și al norodului românesc au fost acesta și mult l-au plâns românii, că pismașii l-au otrăvit și, în anul 1727, au murit”²⁰. Efortul pentru independența jurisdicțională a Episcopiei de Făgăraș față de Episcopia Catolică din Alba Iulia (delimitarea clară față de episcopul latin, Georgius Mártonffi), instituția românilor uniți fiind subordonată direct arhiepiscopului primat de la Esztergom; consolidarea catolicismului, implicit a Unirii religioase, în mai multe regiuni ale Principatului transilvănean, poate și ca o consecință imediată a activității susținute de mai mulți misionari ai episcopului în părțile Sibiului, Hațegului, chiar în Maramureș și în unele zone din Banat; programul de rehirotonire a preoților români consacrați în afara Bisericii Catolice, mai ales în Țara Românească, ori de către Ioan Țirca în epoca rákoczyană; încercarea de limitare a influenței Bisericii Ortodoxe în diferite regiuni ale Principatului transilvănean, prin interzicerea ca unii credincioși să participe la serviciul religios din mănăstirile românești care funcționau după „legea veche”, respectiv sistarea transportului de cărți tipărite la Râmnic (în Țara Românească); regândirea problematicei generale a sinoadelor (concludente sunt, de pildă, *Socotelile Soborului mare* din 26 februarie 1725, care va dezbate nu numai chestiuni manageriale la scară instituțională, ci și probleme morale, cu care se confruntau – din plin – clerul și credincioșii Bisericii: combaterea alcoolismului; divorțul în familii de preoți; recăsătoria preoților văduvi – în cazuri de excepție –; împiedicarea superstițiilor și-a unor practici primitive, de pildă „târgurile de fete” etc.)²¹. Astfel de probleme, urmărite cu tenacitate de episcop de-a lungul vlădiciei sale, au avut din multe puncte de vedere caracter reformativ, din perspectiva urmărilor imediate și îndepărtate ale Unirii religioase pentru românii ardeleni, au determinat nemulțumirea unor cercuri, care nu doreau o instituție bisericească nouă, în pas cu spiritul veacului. O astfel de atitudine justifică, suficient de convingător, constatarea: „Pentru aceia prin cei ce avea greață acum, pentru unele înnoiri ca acelea de făcuta unire cu Besearica Romei, ba și mânie asupra lui Ioann Patachi

²⁰ S. Micu, *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, p. 114.

²¹ N. Nilles, *op. cit.*, p. 462-475; Oct. Bârlea, *op. cit.*, p. 59-87; Z. Păclișanu, *op. cit.*, p. 191-200. Cf. și comentariile lui Petru Maior, din *Istoria Bisericii românilor*, p. 168-170, 239-246. Particularități ale contextului intern, în care a încercat episcopul ales, Ioan Giurgiu Patachi, să modernizeze structurile instituționale conservatoare, la granița dintre „legea strămoșească” și reînnoirea Bisericii, surprinse de Ernst Chr. Suttner, *art. cit.*; cf. Idem, „*Legea strămoșească*”: *Glaubensordnung und Garantie des sozialen Zusammenhalts*, în *Ostkirchliche Studien*, 56, 2007, 1, p. 138-154.

ș.c. cu otravă în cafe băgată fu grăbită moartea vlădicului Ioann Patachi, cât nu ajunse a mai vesti alte socotele”²².

Aspecte generale și particulare ale activității lui Ioan Giurgiu Patachi în slujba Bisericii și a unei politici puse în slujba nației valahe (*valachica misera plebs contribuens*), după ce a ocupat scaunul Episcopiei, sunt reflectate într-o manieră aparte de efortul său constant pentru câștigarea de drepturi pe seama preoțimii greco-catolice. Din acest punct de vedere, suntem în fața unor dovezi convingătoare ale efortului său constant de acomodare la anumite realități politice, sociale și economice din diferite zone ale Eparhiei, mărturisind în speță o certă flexibilitate politică, raportată la unele autorități locale și regionale ale Principatului Transilvaniei, fără să fie ocolite cercurile aulice și centrale din capitala imperiului, respectiv instanțele bisericești centrale din Cetatea Vaticanului. De fapt, una din probleme constante cu care s-a confruntat episcopul a fost rezistența națiunilor privilegiate din Principat – în speță ungurii și sașii – împotriva emancipării populației românești. Din acest punct de vedere, opoziția sașilor a cunoscut constante și diferite forme de manifestare, de care s-au izbit Ioan Giurgiu Patachi și colaboratorii săi. Consecințele imediate și îndepărtate ale Dietei de la Sibiu, din 7 ianuarie 1714, prin care s-a încercat menținerea preoților uniți într-o stare precară și umilitoare, ignorându-se prevederile Diplomelor leopoldine; intervenția fermă a generalului Stephanus Steinvill, din 2 august 1715, în spiritul căreia preoțimea unită era scutită de plata dijmelor numai după veniturile bisericești (nu și după cele de altă natură); plângerea națiunilor privilegiate și a religiilor recepte, în 4 martie 1722, expediată teologului iezuit Georgius Régai („theologus Episcopi Fogarasiensis”, 1721-1738), contra comunităților românești în care erau scutiți de contribuții 6-12 preoți, dintre care unii n-au fost hirotoniți de mitropolitul Atanasie Anghel; raporturile încordate din vara anului 1722 între sfatul orășenesc al Bistriței și preoții greco-catolici; adresa energică a guvernatorului Transilvaniei Sigismundus Kornis, la 6 decembrie 1722, prin care se indica în mod expres patriciatului din Sibiu să respecte prevederile Diplomelor Leopoldine, vis-à-vis de drepturile și îndatoririle preoților greco-catolici în *Fundus Regius*; petiția luteranilor din 3 februarie 1724, adresată Guberniului Transilvaniei, prin care se solicita împlinirea cererilor din scrisoarea către Georgius Régai (14 martie 1722), punându-se sub semnul întrebării aria jurisdicției episcopului unit și statutul preoților; relațiile tensionate între funcționarii sași și preoții comunităților unite din Săcădate și Mohu, Mohu și Cârța (în părțile Sibiului), în legătură cu dijmele apăsătoare care li se pretindeau; rolul îndeplinit de iezuitul Ladislaus Tár de la Cluj, care, pe timpul aflării episcopului la Viena, a fost protector al românilor greco-catolici în părțile aflate

²² P. Maior, *op. cit.*, p. 246.

la nord de Mureș; relațiile tensionate cu comitele săsesc Teutsch, din vara anului 1725, referitoare la situația preotului unit din Sad, asuprit de funcționarii luterani, care ignorau cu bună știință prevederile aulice referitoare la credincioșii greco-catolici; rolul îndeplinit de David Máriaffy de Maxai („notarius publicus in Transilvania, Valachici cleri gr[ae]ci rit[us] c[atholicus] in Transilvania curator et comitatus Dobocensis juratus assessor”), reprezentant al episcopului în conflictul dintre comitele săsesc și unele comunități greco-catolice, vis-à-vis de mai multe impozite împovărătoare ori repetate și forțate încartiruiți a soldaților; ministatistica lui David Máriaffy de Maxai asupra numărului preoților uniți din Transilvania, care urma să fie expediată Guberniului, unde se proba incorectitudinea afirmațiilor religiilor recepte asupra numărului exagerat de mare al preoților uniți; hotărârile sinodului mic din 26 februarie 1725, când s-a propus, între altele, angajarea unui avocat care, de comun acord cu episcopul Ioan Giurgiu Patachi, să apere cauzele românilor (inclusiv ale preoților) în fața diferitelor instanțe bisericești și civile (în 1728 funcționa deja Franciscus Hunyadi, „procurator cleri Valachici”)²³ etc., sunt tot atâtea date și fapte care conturează un complex cadru intern, în care și-a desfășurat misiunea vlădica Făgărașului.

„Acest Ioan Potochi au fost foarte bun episcop și milostiv, om vesel și neamului românesc bun părinte și besearicii apărătoriu și iubitoriu de oameni”²⁴, apreciere cu suficientă acoperire documentară, ne îndeamnă să investigăm alte aspecte ale activității sale, din perspectiva trinomului *biserica, politică și cultură*, mai ales că în timpul scurtei și zbuciumatei sale activități s-au identificat câteva *construcții efective* la nivelul Bisericii Greco-Catolice, după câte am remarcat mai sus, care vor fi continuate, la un moment dat, în alt context instituțional și politic, de Inochentie Micu-Klein. De altfel, în timpul episcopatului său, Ioan Giurgiu Patachi s-a confruntat cu o serie de probleme, de formă și de fond, care au dus, în cele din urmă, la o criză a Unirii religioase în unele părți ale Principatului transilvănean. Atitudinea dușmănoasă a națiunilor privilegiate și a religiilor recepte față de scutirile și privilegiile obținute de preoții români încă din epoca principilor calvini, respectiv a drepturilor și libertăților prevăzute în favoarea preoților uniți în Diplomele Leopoldine, la care s-a adăugat rezistența înverșunată a autorităților calvine, luterane și catolice la nivel local și central față de prevederile diplomelor și

²³ N. Nilles, *op. cit.*, p. 463-479; Oct. Bârlea, *op. cit.*, p. 78-85; Z. Păclișanu, *op. cit.*, p. 191-196.

²⁴ S. Micu, *Istoria românilor*, II, p. 287. Cf. și aprecierile lui Augustin Bunea, „Episcopul Ioan Baron Giurgiu de Patak”, în *Șematismul Veneratului Cler al Arhiepiscopiei Metropolitane Greco-Catolice Române de Alba Iulia și Făgăraș pre Anul Domnului 1900 de la Sfânta Unire 200*, Blaj, Tipografia Seminarului, p. 20-23; Idem, „Giurgiu (Pataki) Ioan”, în Constantin Diaconovich, *Enciclopedia română*, tom II, Sibiu, W. Krafft, 1900, p. 561.

scutirilor imperiale etc. au constituit tot atâtea dificile și permanente probleme pentru episcop și colaboratorii săi. De unde și preocuparea constantă a vladicului pentru asigurarea privilegiilor oferite de împăratul Leopold I preoțimii unite, din rândul căreia mulți reprezentanți au fost hirotoniți, pe parcursul lungii vacanțe a scaunului, în Țara Românească și Moldova. Îndreptarea acestei stări de fapt va constitui și una din problemele centrale, care se vor discuta la sinodul din 26 februarie 1725, adăugându-se și reglementarea statutului unor călugări „fără de ispravă”, care conturbau viața religioasă a românilor în anumite zone ale Principatului. Pe firul unor măsuri administrative, în spiritul întăririi disciplinei teologice și a ordinii în Biserică, apare și dispoziția de confiscare a cărții episcopului Damaschin, *Învățătură despre cele șapte Taine*, Râmnic, 1724, care nu corespundea opiniei Bisericii Greco-Catolice despre credință. Nu putem exclude nici raporturile tensionate cu Georgius Régai, „theologus Episcopi Fogarasiensis an anno 1721 (1722)”, care a condus efectiv Biserica Unită, între 1716-1721, când Ioan Giurgiu Patachi se găsea la Viena. Reamintim, în fine, preocuparea episcopului Făgărașului pentru susținerea unor tineri români dotați pentru studii în școlile catolice și iezuite din Transilvania ori din afara granițelor Principatului (cum a fost cazul concludent al lui Ioan Micu, care a ajuns, după temeinice studii la Colegiul ieazuit din Cluj, la Trenčín, în Slovacia). Nelipsindu-i un spirit gospodăresc, Ioan Giurgiu Patachi a dispus strângerea de mijloace materiale pentru construirea unei mănăstiri a călugărilor basilitani și chiar a unei reședințe episcopale în Făgăraș. Însă, din cauza insuficienței sume adunate, a fost nevoit să se ocupe doar de clădirile curții episcopale din Sâmbăta de Jos²⁵.

„Vir sane maximis dignis laudibus, ut pote in quo castimonia vitae cum ingenii doctrina et abundantia certare videbantur; humanus praeterea et affabilis (nisi illum aliquatenus verbo factove offendisses) et, ut brevior omnia comprehendam, theologus, philosophus, jurista, concinator, politicus, oeconomus et ecclesiasticus insignis et caetera maximis conferendus praesulibus si unicum praefervidae eius naturae vitium, quod erat repente irasci, exceperis. Hoc enim in passu non facile continere poterat, divina fortassis ita permittende sapientia, ut homo alias omnibus numeris absolutus, haberet unde se humiliet fragilitatque humanae obnoxium esse cognoscere valeret”²⁶.

Caracterizarea asupra lui Ioan Giurgiu Patachi, din 30 decembrie 1729, datorată notarului public David Máriaffy de Maxai, colaborator apropiat al episcopului, este de natură să ne permită, în partea finală a cercetării, să-i abordăm activitatea și din perspectiva altui element al trinomului, și anume

²⁵ N. Nilles, *op. cit.*, p. 463-478; Oct. Bârlea, *op. cit.*, p. 84-93; Z. Păclișanu, *op. cit.*, p. 196-200.

²⁶ Z. Păclișanu, *Mărunțișuri istorice*, p. 523.

cultura. Nu putem ocoli, din capul locului, perioada studiilor sale în Transilvania, dacă ne gândim la anii când a fost elev la Gherla și la Colegiul iezuit din Cluj (în clasa de *rethorica*) și trece la ritul latin, remarcat de profesorul Stephanus Csete Vizkeleti. Ajunge la Viena, la *Collegium Pazmanianum*, în clasele de *Logica et Physica*, între anii 1705-1706, evidențiindu-se în anturajul Rectorului Gabriel Hevenesi²⁷, care-l recomandă pentru continuarea învățaturii la *Collegium Romano-Germanicum (Sectio Hungarorum)*, în Roma, unde îndeplinește și funcții administrativ-scolastice („Joannes Pataki, venit ex Collegio Pazmaniano, anno 1706 ad metaphysicam, factus sacerdos defendit universam philosophiam in Collegio Romano; discessit cum magna omnium alumnorum, etian nationalium, desolatione anno 1710, die 9. Septembris. Fuit decanus nationis incltyae Hungaricae, et praefectus Congregationis. Accepit hic, in Collegio, Doctoratum theologiae. Fuit in Collegio magister caeremoniarum. [...]”)²⁸.

Trebuie să remarcăm, în acest context al cercetării, că Ioan Giurgiu Parachi a obținut un înalt grad de pregătire teologică și culturală, pe filiera Bisericii Catolice, chiar dacă n-a fost autor de cărți, în comparație cu câțiva reprezentanți ai preiluminismului și iluminismului românesc din Principatul transilvănean. Posesor al unei culturi temeinice pentru epocă, având la activ multe călătorii în afara granițelor Principatului, unde a îndeplinit îndelungate stagii la Viena și Roma, în interesul său și al Bisericii pe care o reprezenta, Ioan Giurgiu Patachi n-a pedalat pe ideea romanității, latinității și continuității în

²⁷ Izvoare prețioase pentru această etapă a studiilor sunt și manuscrisele: *Institutiones Dialecticae sive Compendiaria in Physicam Aristotelis introductio* (f. 183 r: „Studioso Joan[nis] Constantini Pataki Collegii Pazmaniani Alumno Anno D[omi]ni 1704”), respectiv *Tractatus in Physicam generales Aristotelis dissertatio proemialis* (f. 190 v: „Ex Libris Joannis Constantini Pataki Collegii Pazmaniani Alumni 1705”). Biblioteca Academiei Filiala Cluj-Napoca, ms. lat. 74, 68. Ms. lat. 68, 74, 99, 105 ale aceluiași posesor sunt amintite la Ioan Chindriș, Niculina Iacob, *Petru Pavel Aron*, Blaj, Editura Astra, 2007, p. 111, n. 453.

²⁸ N. Nilles, *op. cit.*, p. 405-406. Surse în manuscris, nevalorificate, încă, de istoriografie asupra perioadei romane, sunt: Thomas Syllatti, *In Aristotelis libros de Ortu et Interitus* (f. 227 v: „Sub A[dmo]dum Reverendo Patre Thomam Syllati Spiritualis Jesu viro doctissimo finita Anno 1706 die 18 Augusti a Joanne Pataki Roma [...]”); Olina Hispanus, *Tractatus de Virtutibus Theologicis* (f. 283 v: „Sub A[dmo]dum Re[veren]do ac Doctissimo Theologo Olina Hispano ut vivat et floreat. Patris Joannis Constantini Pataki Collegii Sancti Apollinaris Romae Alumni 1706”); Paniesi, *De Beatitudine et Actibus Humanis in primam [secun]da Divi Thomae Dispu[t]a[t]io[n]es schola[st]icae* (f. 191 v: „Tractatus sub Professore Paniesi Patris Joannis Pataki Collegii Sancti Apollinaris Romae Alumni 1710”); *Tractatus de Jure Iusti[t]a Dispu[t]a[t]io de Jure Justitia de Dominio* (f. 244 v: „Sub A[dmo]dum Re[veren]do Patre Olina Hispano Sapientissimi Romae in Collegio Romano Anno 1708 30 Janu[arii]. Scriptur Joanne Pataki Collegii Germanici et Hungarici Alumno”); Olina Hispanus, *Tripartitum de Incarnatione Tractatus* (f. 242 v: „Sub Sapientissimo et Doctissimo Doctore Olina Hispano S[ocietatis] Jesu. Patris Joannis Constantini Pataki Collegii S[ancti] Apollinaris Alumni Romae 1709”). Biblioteca Academiei Filiala Cluj-Napoca, ms. lat. 67, 99, 100, 101, 102.

spațiul fostei Dacia felix, din motive pe care le înțelegem, chiar dacă a rămas atașat de românii transilvăneni, poate prin instinct. Cu toate că ridicarea conaționalilor prin cultură și educație a fost pentru el o prioritate, exprimată ori neexprimată în scris, n-a reușit să înființeze școli, deși l-a preocupat ideea întemeierii unui seminar pentru viitorii preoți. N-a avut firea de luptător al urmașului său la scaunul Episcopiei Făgărașului, Inochentie Micu-Klein, dar a dovedit încăpățănare, severitate și voință și, nu de puține ori, flexibilitate diplomatică ori spirit de acomodare, pregătind în câteva momente unele din realizările efective ale urmașului la scaunul vlădicesc²⁹.

Orizontul cultural al episcopului Ioan Giurgiu Patachi, doctor în teologie la Roma, este sugerat, suficient de convingător, din perspectivă documentară, de cele peste 180 de titluri de carte, străină și românească, manuscrisă și tipărită, parte organică a vechii biblioteci a Blajului, ale cărei baze s-au pus în deceniile 5-6 ale secolului al XVIII-lea³⁰. Din acest unghi al investigației, *Inventarium Librorum, Balasfalvae in Residentia Ep[iscop]ali, sub Cameratico, et Ep[iscop]ali Sigiliis antea habitorum, nunc vero Curae, ac Custodiae R[everen]d[issi]mi Domini Petri Aaron de Bistra Vicarii Generalis concreditorum, ad Mandatum I[n]ch[est]ri Regii Thesaurariatus Tran[silva]nici per infrascriptos A[n]no 1747. Die 14-ta Junii Confectum*³¹ rămâne, prin forma de redacție și datorită conținutului, actul fundațional al Bibliotecii Blajului (viitoarea Bibliotecă Centrală Arhiepiscopalească) și un izvor documentar prețios, care merită atenția specială a cercetătorului. Inventarul este semnat de Petru Pavel Aaron, vicarul general al episcopului Făgărașului, Daniel Mardsinai, administrator al domeniului Blajului, Josephus Weiss, administrator cameral și fiscal, și Petrus Papp din Daia, socotitor al domeniului (secretar al episcopului Inochentie Micu-Klein). Mai precis, în contextul actualei investigații, secvența din inventar *Series Librorum Patakianorum ad Ep[iscop]atum Fogarasiensem deventorum*³²,

²⁹ I. Tóth Zoltán, *op. cit.*, p. 66-67.

³⁰ Cf. Alexandru Lupeanu, *Călânza Blajului*, Blaj, 1922; Idem, *Blajul și bibliotecă lui. Conferință*, Blaj 1932; Idem, *Biblioteca Centrală din Blaj*, în *Boabe de grâu*, III, 1932, nr. 12, p. 613-626; Idem, *Biblioteca Centrală din Blaj*, București, 1933; Ștefan Manciulea, *Biblioteca Centrală din Blaj*, București, 1938; Idem, *Biblioteca Centrală din Blaj. Istoric. Indicele manuscriselor*, Blaj, Tipografia Seminarului, 1939; P. Teodor, *Începuturile bibliotecii din Blaj*, p. 28-29; Idem, *Lumea cărților lui Samuil Micu*, în *Revista bibliotecilor*, XXIV, 1971, nr. 4, p. 237-239; Sidonia Puiu Fărcaș, *Contribuții la istoricul Bibliotecii Centrale din Blaj. Concepții și principii de organizare până la 1860*, în *Biblioteca și cercetarea*, IX, 1985, p. 234-256; Iacob Mârza, *Das Schulzentrum Blasendorf, Kern einer rumänischen Bibliothek in der Aufklärung*, în *Les bibliothèques centrales et la construction des identités collectives*. Edité par Frédéric Barbier et István Monok, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2005, p. 155-161.

³¹ Biblioteca Academiei Române Filiala Cluj-Napoca, ms. lat. 550 (în continuare: *Inventarium Librorum 1747*). Vezi, de asemenea: Magdalena Tampa, *Din începuturile Bibliotecii de la Blaj*, p. 126-145; Eadem, *Contribuții la istoria preiluminismului în Transilvania*, p. 299-303.

³² *Inventarium Librorum 1747*, p. 2, 6-13.

reprezentând înșirarea a peste 180 titluri de cărți, românești și străine, manuscrise și tipărite, odinioară în posesia episcopului Făgărașului și rămase în seama instituției bisericești centrale, sugerează un indiscutabil orizont cultural preeluminist al fostului proprietar.

Înregistrarea celor 181 de titluri, aflate în posesia lui Ioan Giurgiu Patachi, s-a efectuat pe registre diferite, în funcție de spațiile (de pildă: „In Inferiore vero Conclavi sequentes inventantur”) în care urmau să fie așezate și după formatul cărților (*in folio, in quarto, in duodecimo*). Din totalul de 283 titluri înscrise în *Inventarium Librorum*, 181 reprezintă titluri patachiene (63,95%), 69 poziții aparțin lui Inochentie Micu-Klein, iar restul de 33 titluri fac parte din categoria „episcopale sau eclesiastice”³³. Biblioteca lui Ioan Giurgiu Patachi, care a fost reconstituită până acum între 45,30%-51,37%, indică, prin majoritatea titlurilor, o colecție de factură teologică (93 titluri, 51,38%), de care avea nevoie proprietarul în activitatea sa, pusă în slujba Bisericii Unite și a românilor. Situația este cât se poate de firească, dacă avem în vedere studiile și funcția îndeplinită (preot, doctor în teologie, misionar, episcop greco-catolic)³⁴. Din punct de vedere al conținutului, cărțile sugerează *istoria bisericească* (2 titluri, 1,10%); *dreptul canonic* (19 titluri, 10,49%); ediții după *Biblie* (5 titluri, 2,76%); *morală* (3 titluri, 1,65%); *istoria* (13 titluri, 7,18%); *filosofia* (9 titluri, 4,94%); *dreptul* (8 titluri, 4,41%); *fizica* (4 titluri, 2,20%) și *lexicografia* (2 titluri, 1,10%)³⁵.

O lectură atentă a secvenței *Series Librorum Patakianorum ad Ep[iscopu]m Fogarasiensem deventorum*³⁶ ne permite selectarea câtorva titluri de cărți, care se aflau pe atunci în manuscris: *Tractatus Physicam [...] duplicatus manuscriptus*; *Tractatus de Incarnatione Verbi Divini manuscriptus*; *Tractatus in Physicam Aristotelis manuscriptus*; *Tractatus in Universam Philosophiam manuscriptus*; *Tractatus Polemicus manuscriptus*; *Tractatus de Virtutibus Theologicis manuscriptus*; *Tractatus de Beatitudine manuscriptus*; *De ultima fine hominis Valachicus manuscriptus*³⁷.

Nu comunicăm o noutate când afirmăm că așa zisele *libri theologici*, cele mai numeroase și mai variate, trimit – direct și indiscutabil – la pregătirea superioară, dar și la activitatea episcopului Ioan Giurgiu Patachi. Din cercetarea inventarului cu cărți, rezultă că proprietarul lor a fost interesat de universul

³³ Magdalena Tampa, *Contribuții la istoria preiluminismului în Transilvania*, p. 300.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Inventarium Librorum 1747*, p. 2, 6-13. Cf. și Magdalena Tampa, *op. cit.*, p. 301. Din investigațiile de până acum, rezultă că unele exemplare poartă semnătura autografă a proprietarului. Vezi, în acest sens, cotele din Biblioteca Academiei Filiala Cluj-Napoca: B. 55, B. 119, B. 124, B. 540, B. 545, B. 572, B. 577, B. 592, B. 720, B. 743, B. 833, B. 851, B. 873, B. 881, B. 939, B. 1023, B. 1081, B. 1193, B. 1420, B.M.V.B. 15. Magdalena Tampa, *op. cit.*, p. 302, n. 6.

³⁶ *Inventarium Librorum 1747*, p. 2, 6-13.

³⁷ *Ibidem*.

biblic (*Biblia Hungarica*, *Biblia Sacra Sexti Qvinti*, *Biblia Sacra* ș.a.) și s-a preocupat de literatura controverselor în Biserică (*Belarminus Controversiae*, *Becani Controversisticus*, *Summa Controversiarum Theologicarum* ș.a.), de sinoade (*Synodus Provincialis Ruthenor[um]*, *Acta et Decreta Synodi Dioecesanæ Strigoniensis* ș.a.) și de concilii (*Cabasutii Notitia Concilior[um] Ecclesiae*, *Synopsis Oecumenicorum Conciliorum*, 2 ex., *Petri Annati de Conciliis Ecclesiae Tomi 2*, *Concilium Tridentinum*, *Specimen Orientalis Ecclesiae ab initio ad Concilium Nicaenum P[ri]mum*, *Specimen Ecclesiae Orientalis a Nicaeno [Pri]mo ad [Secun]dum Constantinopolitanum Generale* ș.a.), de probleme doctrinare (*Thesaurus Doctrinae Christianae*, *Doctrina Christiana Hungaricae*, *Zahariae Ursini Cathebesiarum Doctrinar[um] Pars 3*, *Doctrina Moralis*, *Doctrina de Cognitione sui ipsius* ș.a.), dogmatică (*Mahometanus dogmatice*, *ex Catechetice in Lege Christi* ș.a.)³⁸. Nu lipsesc obișnuitele interpretări din Vechiul și Noul Testament (*Commentarius Veteris et Novi Testamenti Jacobi Tirini*, *Opusculum Hystoriae Veteris Testamenti usque ad Jesum [Chris]tum*, *Conciliationes Locor[um] S[anctae] Scripturae* ș.a.), viețile și operele sfinților (*Vita S[ancti] Ladislai*, *Observationes S[ancti] Caroli Italice*, *Cultus Divi Ignatii de Lojola*, *Vindiciae Divi Augustini et Divi Thomae Tom[us] 2* ș.a.), o variată literatură pontificală (*Liber Pontificalis Ecclesiae Graecae*, *Vita Pontificum Romanorum Italice*, *Constitutiones Pontificum ac Romanor[um] Congregationem*, *Ioannis Allatii Confutatio Tabulae de Joanna Papissa*, *Defensio Pacis adversus usurpatam Jurisdictionem Pontificis*, *Pontificale Romanum* ș.a.) și episcopală (*Barbosa de Officio et Potestate Ep[iscop]i*, *Examen Ep[iscop]orum* ș.a.), chestiuni de teologie scolastică (*P[atris] Reding Theologia Scolastica P[ri]m[us] et Tertius Tomi*, *Tractatus Scholastico-Theologicus* ș.a.)³⁹ etc.

De altfel, *libri theologici*, odinioară în preajma episcopului Ioan Giurgiu Patachi, conțin și titluri care abordează chestiuni speciale din sfera variată a teologiei; ne gândim, în această ordine de idei, la: *Arcudius, De Spiritu Sancto et Purgatorio in [duo]b[us] Tomis*, *Graecia Orthodoxa*, *Refutatio Pseudo-Christianae Catechesis*, *Speculum vitae christianae Hungarice*, *P[atris] Priger Theologia de Incarnatione*, *Phrancolinus de Disciplina Poenitentiae*, *Mavrocordati Principis Valachiae de Officiis Graeco-Latinus*, *Rerum Liturgicarum Liber [Secun]dus*, *Christianae Isagoges*, *Discussio Peripatetica*, *Questiones et Resolutiones de Deo Immaculata Conceptio*, *Speculum Veritatis*, 50. *Motiva Religionis Catholicae*, *Quaestiones disputandi de Sacramentis*, *Medicus Spiritualis Hungarice*, *Speculum Sacerdotum*, *Fascicula Divini Amoris*⁴⁰ ș.a.

Biblioteca episcopului Făgărașului a inclus și câteva titluri din sfera dreptului civil și canonic, prezență firească, dacă avem în vedere preocupările sale insistente pentru apărarea Bisericii și a credincioșilor greco-catolici. Ne gândim, de pildă, la: *Institutiones Juris Canonici*, *Epitome Chronologica Rer[um]*

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

Hungaricar[um], *Rospach De Corporatione Juris Civilis et Canonici*, *Zoiesii Com[m]entarius in Jus Canonicum Universum*, *Compendium Tripartiti et Generalium Decretorum*, *Criminalia Practica Joannis Bernadi*, *Tripartitum Juris Philosophici*⁴¹ ș.a. Trebuie să atașăm, aici și acum, *libri philosophici*, între care sunt demne de menționat: *Philosophia Scholastico-Ethica*, *Philosophiae Scholasticae Tomus [Secun]dus*, *Petri Lombardi Sententiae*, *Tractatus in Universam Philosophiam Manuscriptus*, *De ultima fine hominis Valachicus Manuscriptus*, *Logica Manuscripta*, *Metaphisica Contracta*, *Iter per mundum Cartesii*⁴² ș.a. În vecinătatea filosofiei se găsesc titlurile din sfera istoriei, dintre care ne-au atras atenția: *Triumphus novem Saeculum Imperii Romano-Germanici*, *Quinquennium [Secun]dum Imperii Romano-Germanici*, *Epitome Chronologica Rer[um] Hungaricar[um]*, *Grateleni Chronica Hungariae*, *Ortus Coronae Regni Hungariae*, *Summa Chronicae Hungaricae*, *Memorabilia de Templo et Turi Viennae ad S[anctum] Stephanum*, *Historia Universitatis Viennensis*, *Relatio Belli Turcici inter Carolum [Sex]tum et Portam Otomanicam*, *Imago Hungariae*, *Analecta Lapidum in Dacia et Antiquitatum Transylvanicorum*, *Historia Thaumaturgae Virginis Claudiopolitanae*⁴³ ș.a.

Privite în ansamblu și în acest stadiu al investigației, când n-au fost identificate cu certitudine decât 27 de volume (manuscrise și tipărituri) în fondul Bibliotecii Academiei Filiala Cluj-Napoca⁴⁴, titlurile din *Inventarium Librorum 1747*, dintre care o parte a fost menționată mai sus, sugerează o colecție particulară de cărți alcătuită în congruență cu pregătirea superioară și cu activitatea lui Ioan Giurgiu Patachi, înainte și mai ales după numirea în fruntea Episcopiei Făgărașului. Majoritatea volumelor identificate poartă exlibrisul autograf al fostului proprietar⁴⁵, în formule de genul: „Ex Libris Joan[nis] Pataki”, „Ex Libris P[atris] Joannis Pataki 1712”, „Ex Libris P[atris] Joannis Constantini Pataki 1712” ș.a. De fapt, volumele odinioară în posesia episcopului Făgărașului sunt încărcate și cu alte însemne de proprietate, din care rezultă că exemplarele au fost cuprinse și în alte unități bibliotecărești din Blaj, sub cupola Episcopiei Greco-Catolice: „Monasterium Balasfalvensis Sanctissimae Trinitatis”, „Seminarium Dioecesanum Balasfalvensis” (1851), Biblioteca Arhidiecezană (Mănăstirea Sfintei Treimi) etc. O mențiune specială

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Sugestii ale cercetării la P. Teodor, *Începuturile bibliotecii din Blaj*, p. 28-29; Magdalena Tampa, *Din începuturile bibliotecii de la Blaj*, p. 126-145; Eadem, *Contribuții la istoria preiluminismului în Transilvania*, p. 299-303.

⁴⁵ Majoritatea exemplarelor poartă semnătura autografă a proprietarului. Vezi, în acest sens, cotele menționate mai sus (nota 35). Identificarea s-a efectuat pe baza informațiilor oferite cu generozitate de D-na Magdalena Tampa, fost bibliotecar al instituției, căreia îi mulțumesc. Cf. și *Contribuții la istoria preiluminismului în Transilvania*, p. 302, n. 6.

acordăm câtorva ex-librisuri, identificate pe manuscrisele păstrate de același studios prelat: „Ex Libris Joannis Constantini Pataki Collegii Pazmaniani Alumni 1705”, „Studio Joann[is] Constantini Pataki Collegii Pazmaniani Alumno Anno D[omi]ni 1704”, „Patris Joannis Constantini Pataki Collegii Sancti Apollinaris Romae Alumni 1706”, „Scriptur Joanne Pataki Collegii Germanici et Hungarici Alumno”⁴⁶ etc.

Nu cred că exagerăm, dacă afirmăm că ne aflăm în fața unei așa-zise *Handbibliothek* (pentru a prelua un termen din bibliologia germană), care sugerează aspecte și dimensiuni ale culturii transilvănene preiluministe⁴⁷, în care marea majoritate a cărților – ne gândim la titluri din domeniul amplu al teologiei, dreptului canonic și civil, filosofiei, istoriei etc. – a fost utilizată, nu o dată, de episcop, atunci când s-a documentat și a redactat o serie de memorii ori petiții, apărând diferite cauze ale Bisericii Române Unite și ale credincioșilor ei în fața autorităților bisericești ori civile, locale și guberniale, de pe cuprinsul Principatului transilvănean, și aulice ori centrale de la Viena, respectiv din Cetatea Vaticanului.

Revizitarea vieții și activității episcopului Ioan Giurgiu Patachi (1681-1727), la îndemâna unui anumit orizont istoriografic (începând cu deceniul 3 al secolului al XVIII-lea), în care mai multe izvoare documentare interne și externe, editate și mai rar valorificate, trebuie să ocupe un loc aparte în economia actualii investigații, impune câteva concluzii, din perspectiva trinomului *biserică, politică și cultură*. De fapt, vacanța la scaunul episcopal în cadrul Bisericii Unite, la care se adaugă scurta perioadă când Ioan Giurgiu Patachi a îndeplinit funcția de episcop (1723-1727), trebuie înțelese din perspectiva unor etape și momente în devenirea instituției⁴⁸. Mai mult, se cuvine a fi raportate la problemele principale (concentrate în jurul consolidării Unirii), la nivel local, regional și central, ale epocii plină de frământări și neliniști din partea ambelor grupări. Dacă în prima parte a perioadei s-a impus voința protopopilor (care s-au opus – în cadrul Sinodului – înnoirilor în Biserică, militând – pe firul „legii strămoșești” – pentru păstrarea autonomiei ritului latin, inclusiv contra lui Ioan Giurgiu Patachi), partea a doua, după numirea efectivă a episcopului, îi aparține, confruntându-se mai ales cu structuri conservatoare ale Bisericii, care

⁴⁶ Biblioteca Academiei Filiala Cluj-Napoca, ms. lat. 67, 68, 74, 99, 100, 101, 102. Cf. și Iacob Mârza, *Date documentare noi asupra studiilor lui Ioan Giurgiu Patachi: Theses Logicae, Vienna, 1704; Conclusiones philosophicae, Roma, 1706*, ms.

⁴⁷ Iacob Mârza, *Enlightenment Books in Romanian Libraries in Transylvania from the Middle of the 18th Century to the First Decades of the 19th*, în *Enlightenment and Romanian Society*. Edited by Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, p. 55-67; Idem, *Orizont livresc iluminist în biblioteci românești din Transilvania (mijlocul secolului al XVIII-lea – primele decenii ale secolului al XIX-lea)*, în *Apulum*, XXVI, 1989, p. 447-467.

⁴⁸ Oct. Bârlea, *op. cit.*, p. 88.

cultivau tradiția. Situația s-a complicat odată cu implicarea intereselor guberniale și imperiale în numirea viitorului episcop, agreindu-l pe Ioan Giurgiu Patachi, în contradicție cu planurile protopopilor (care i-au susținut, se știe, pe Wenceslaus Frantz și pe Franciscus Szunyogh de Budetgin), la care s-a adăugat și poziția laicilor, în speță a micii nobilimi din Țara Făgărașului. De altfel, existența acestor două direcții politice în perioada vacanței la scaunul episcopal pledează pentru o maturizare a națiunii române în Transilvania preiluministă.

În raport cu cele afirmate mai sus, meționăm ca dialogul continuu dintre Curte și românii uniți din Transilvania a fost marcat, pentru o perioadă de timp, și de prezența activă a teologului iezuit, care a îndeplinit un rol aparte pe lângă episcopul Făgărașului, fiind mai mult decât un „consilier”, după cum relațiile dintre Viena și Roma – de multe ori tensionate – au fost influențate, nu o dată, în perioada care a precedat numirea și recunoașterea ca episcop a lui Ioan Giurgiu Patachi, respectiv întemeierea Episcopiei Făgărașului, și de activitatea, poziția și de hotărârile sinodului românilor. Să nu uităm că scurta perioadă, în care Ioan Giurgiu Patachi s-a găsit în fruntea Episcopiei Făgărașului, probează o nouă orientare în conducerea instituției Bisericii (chiar de la ceremonia de instalare), cu atât mai mult cu cât în fața credincioșilor se prezenta nu numai un înalt prelat, ci și un baron, așadar un reprezentant cu o situație socială superioară (comparativ cu aceea a protopopilor). De pe această poziție a încercat eruditul și severul prelat Ioan Giurgiu Patachi să reînnoiască instituția, fiind animat de bune intenții, fără să aibă decât susținerea unei părți a clerului, respectiv a protopopilor, câștigându-și nenumărate adversități în rândul preoțimii, poate și din cauza faptului că n-a reușit să înțeleagă, de la înălțimea pregătirii superioare (pe care a probat-o), nevoile concrete ale națiunii române⁴⁹.

Ilustrare particulară a trinomului *biserică, politică și cultură* în epoca preiluministă din istoria Principatului transilvănean, viața și activitatea lui Ioan Giurgiu Patachi în fruntea Episcopiei Făgărașului a pregătit, teoretic și practic, acțiunile politico-naționale ale energicului Inochentie Micu-Klein pe seama românilor ardeleni (care i-a continuat o parte din planuri). Din acest punct de vedere, ni se pare semnificativ apelul oficial la memoria episcopului, care a avut

⁴⁹ Din acest unghi al cercetării, subscriem la afirmația lui Octavian Bârlea: „Doch das Leben Patakis, auch in diesen Jahren des Bischofsamtes, soll nicht unterschätzt werden. Der Mensch erfüllt den Auftrag Gottes nicht nur in den Taten, sondern auch in der Ruhe. Grosse Gaben zu begraben, um anderswo, unter anderer Form wieder hoch wachsen, ist auch eine grosse Tat; laterale Wege abzusperren, um die Nachkommenden nach vorn zu leiten, ist ebenfalls ein Verdienst. In diesem Sinne steht Pataki gewiss an den Fundamenten der Rumänischen Unierten Kirche”. *Ibidem*, p. 93. Cf. și comentariile lui I. Tóth Zoltán, *op. cit.*, p. 77, 98, 125; Z. Păclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite*, p. 196-200; Maria Someșan, *op. cit.*, p. 57-60.

un rol indiscutabil în consolidarea instituției și a Unirii, venit din partea Secției Catolice a Guberniului Transilvaniei, în 17 decembrie 1747, identificat într-un memoriu adresat Împărătesei Maria Tereza, într-un moment de cumpănă pentru starea Unirii:

„Meminerimus nos temporis illius dum Joannes Pataki hac episcopali activitate fungeretur, qui status Unionis, quae facies fuerat et quae sperabantur futura, si is diutius insistere laudabili conatui potuisset; quod futurum speraremus a modo etiam si episcopatus parem oneri portando personam caderet”⁵⁰.

KIRCHE, POLITIK UND KULTUR BEIM BISCHOF
IOAN GIURGIU PATACHI (1681-1727)
Zusammenfassung

Ein Rückblick auf das Leben und Aktivität des Bischofs Ioan Giurgiu Patachi (1681-1727), zur Verfügung eines gewissen historiographisches Verfahrens (anfangend mit dem 3. Jahrzehnt des 18. Jahrhunderts), wo mehrere innländliche und ausländische Quellen aus Dokumenten die veröffentlicht aber selten aufgewertet wurden, muß einen speziellen Platz in der Wirtschaft der gegenwärtigen Untersuchung nehmen, durchsetzt mehreren Schlußfolgerungen, von der Perspektive des Trinoms *Kirche, Politik* und *Kultur*. Schließlich müssen die Vakanz des Bischofsamtes der Unierten Kirche und die kurze Zeit als Ioan Giurgiu Patachi das Amt des Bishofs erfüllt hat (1723-1727), in der Richtung einiger Etappen und Momente in der Entwicklung der Institution verstanden werden. Sie sollten umsomehr zu den wichtigsten Probleme (konzentriert um der Festigung der Union), auf lokale, regionale und zentrale Ebene, der Zeit bezogen werden, eine Zeit voller Unruhen und Aufrühre von Seite der Beiden Gruppen.

Wenn in der ersten Teil der Zeit sich der Wille der Protopopen durchgesetzt hat, der zweite Teil, nach der effektiven Einweihung des Bischofs, gehört diesem, mit Konfrontationen insbesondere mit den konservativen Strukturen der Kirche, welche die Tradition weiterführten. Die Situation wurde komplizierter mit der Einbindung der Interessen der Regierung und des Kaisertums in der Ernennung des zukünftigen Bischofs, wo Ioan Giurgiu Patachi gegen den Plänen der Protopopen genehmigt wurde. Dazu kamm auch die Position der Laien, insbesondere des kleinen Adels aus dem Fogarasch Gebiet. Diese zwei politischen Richtungen in der Periode der Vakanz des Bischofsamtes weisen auf eine Reifung der rumänischen Nation in Siebenbürgen im Vormärz.

Der ständige Dialog zwischen dem aulischen Hof und den unierten Rumänen aus Siebenbürgen wurde für eine Zeit von den aktiven Anwesenheit des jesuiten Theologe markiert, der eine besondere Rolle bei dem Bischof von Fogarasch gehabt

⁵⁰ Fr. Pall, *op. cit.*, vol. II/1, p. 396-397.

hat, so wie auch die Beziehungen zwischen Wien und Rom – oft sehr gespannt – öfter in der Zeit vor der Ernennung und Anerkennung als Bischof von Ioan Giurgiu Patachi und der Gründung des Bistums von Fogarasch, auch von der Aktivität, Position und den Beschlüssen des Synods der Rumänen beeinflusst waren. Die Zeit als Ioan Giurgiu Patachi das Fogarascher Bistum geleitet hat probt eine neue Richtung in der Leitung der Institution der Kirche (gleich ab der Einweihung), umsomehr als vor dem Gläubigen nicht nur einen hohen Priester aber auch einen Baron gekommen war, also ein Vertreter mit einer höheren sozialen Lage (in Vergleich zu der Lage der Protopopen). Von dieser Position aus hat der Gelehrte und strenge Prälat Ioan Giurgiu Patachi, Doktor der Theologie in Rom, der Besitzer einer interessanten und wertvollen Bibliothek mit rumänischen und fremden Bücher, Manuskripten und gedruckten Bücher, versucht die Institution zu erneuern, ausgehend von guten Absichten, aber nur mit der Unterstützung eines Teils des Klerus, das ist der Protopopen, sonst aber mit vielen Adversitäten in der Reihe der Priestern, vielleicht auch weil es ihm nicht gelungen ist von der Höhe seines Gelehrtums (das er probiert hat) die konkreten bedürfnisse der rumänischen Nation zu Verstehen.

Die partikuläre Darstellung des Trinoms *Kirche, Politik, Kultur* im Vormärz in der Geschichte des Fürstentums Siebenbürgen, das Leben und die Aktivität Ioan Giurgiu Patachis an der Leitung des Fogarascher Bistums hat theoretisch und praktisch die den siebenbürgen Rumänen gewidmeten großen politischen und nationalen Aktionen des energischen Inochentie Micu-Klein, vorbereitet (der auch einen Teil seiner Pläne weitergeführt hat).